

Trzebielska kamionka odkryta w Stargardzie na części kwartału XXVIII Starego Miasta

Iwona Wojciechowska

Stargard

i.wojciechowska@muzeum-stargard.pl

Abstrakt

Podczas badań wykopaliskowych na pięciu parcelach dawnego kwartału XXVIII w Stargardzie archeolodzy z Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie natrafili na fragmenty naczyń kamionkowych wyprodukowanych w lużyckich pracowniach garncarskich w Trzebielu. Ułamki te pochodzą z pojemników powstałych w XVII i XVIII w. i stanowią duży odsetek wśród całego zbioru nowożytniej słuczki kamionkowej odkrytej na kwartale.

Abstract

During excavation works in five plots of former quarter XXVIII in Stargard, archaeologists from Archeological and Historical Museum in Stargard came across fragments of stoneware produced in Lusatian pottery shops in Trzebiel. The fragments come from vessels made in the 17th and the 18th centuries and constitute a considerable percentage of the total shard of modern stoneware chips excavated in the quarter.

Słowa kluczowe

Stargard, Trzebiel, nowożytność, kamionka

Keywords

Stargard, Trzebiel, early modern times, stoneware

W latach 2015-2016 pracownicy Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie pod kierownictwem dr. hab. Marcina Majewskiego przeprowadzili badania archeologiczne na obszarze części dawnego kwartału XXVIII¹ Starego Miasta² wytyczonego współczesnymi ulicami: Kuśnierzy (Peltzerstrasse), Włosienniczą (Haarstrasse), nieistniejącym fragmentem ulicy Szewskiej (Schuhstrasse) oraz od południa miejskim korytem rzeki Iny (tzw. Kanał Młyński). Prace

¹ Na podstawie planu miasta Stargard według Martina Friedricha Schwadtkena z 1724 r.

² Obszar badań położony jest na terenie miasta lokacyjnego wpisanego do rejestru zabytków pod nr 40 decyzją KL.-V-0/19/55 z dnia 22 kwietnia 1955 r. i objętego ochroną jako stanowisko archeologiczne Stargard 11 (AZP 32-10/166).

wykopaliskowe prowadzone były na terenie pięciu dawnych parcel: Schuhstrasse 439-443 (ryc. 1), które według źródeł archiwalnych w okresie nowożytnym zamieszkałe były przez stargardzkich rzemieślników³. Powierzchnia przebadanego archeologicznie terenu wyniosła łącznie 280 m². Efektem dwóch sezonów badawczych było odkrycie relikwów nowożytnej zabudowy (częściowo podpiwniczonej), granic działek, a także obiektów związanych z uprawianym rzemiosłem oraz infrastrukturą sanitarną⁴.

Wśród 28 557 fragmentów ceramiki pozyskanej w trakcie prac na dawnym kwartale XXVIII naczynia kamionkowe stanowią niewiele ponad 3% procent całości materiału. W zbiorze 933 ułamków kamionki późnośredniowiecznej i nowożytnej, 166 fragmentów pojemników wyprodukowanych w warsztatach w Trzebielu stanowiło 17,79%. Według cech stylistycznych oraz form zachowanych ułamków fragmenty te można datować na XVII-XVIII w.

Dotychczas ceramika sprowadzana z łużyckich warsztatów garncarskich nazywana była ogólnie kamionką mużakowską lub Mużaków-Trzebiel⁵. Pomimo faktu, że problematyka związana z produkcją naczyń kamionkowych na terenie Wału Mużakowskiego na Nizinie Sasko-Łużyckiej podejmowana jest przez badaczy od początku XX wieku⁶, to dopiero w ostatnich latach udało się wstępnie wyróżnić wyroby z dwóch największych ośrodków na tym terenie – Mużakowa⁷ i oddalonego od niego o niecałe 15 km – Trzebiela⁸. Choć już Konrad Strauss na podstawie XVIII-wiecznych wytworów zauważył pewne różnice między naczyniami z tych pracowni, to jednak dopiero pozyskiwane wykopaliskowo od końca XX w. coraz to nowe źródła archeologiczne w Niemczech i Polsce pozwoliły w zestawieniu ze zbiorem odpadów z okolic Trzebiela i Mużakowa na odróżnienie wyrobów z obu ośrodków. Naczynia produkowane w warsztatach w Mużakowie charakteryzują się brązową lub brązowo-czerwoną powierzchnią zewnętrzną powstałą w wyniku nakładania angoby lub też przybrały te barwy w sposób niekontrolowany podczas wypału. Natomiast wyroby o szarym czerepie malowane błękitem kobaltowym i fioletem manganowym oraz zdobione bujną dekoracją rytą, stempelkową i plastyczną pochodzą z pracowni z Trzebiela i jej filialnych wytwórni⁹. Wszystko wskazuje na to, że rzeka Nysa Łużycka stanowiła granicę między obszarem występowania kamionki o powierzchni brązowej, a tą pokrytą kobaltem¹⁰. Wciąż jednak nie udało się uchwycić odrębności produktów warsztatów filialnych ośrodka w Trzebielu działających od 2. poł. XVII w. w Tuplicach, Jagłowicach, Niwicy i Czaplach¹¹. W związku z tym problemem w niniejszej pracy

³ Między innymi szewców, szlifiery narzędziowych oraz kotlarzy – Majewski, Stań 2015, 3-6.

⁴ Więcej zob. Majewski, Stań 2015.

⁵ Klinge 1979, 167.

⁶ Pierwsi tematami produkcji i pochodzeniem kamionki mużakowskiej zainteresowali się: Konrad Strauss (1899-1978), Rudolf Weinhold (1925-2003) i Josef Horschik (1909-1981) – Klein 2015, 113. Por. Strauss 1917; 1926; Weinhold 1958; Horschik 1978, 295-364.

⁷ Niem. Bad Muskau, miasto uzdrowiskowe w północno-wschodniej Saksonii, na lewym brzegu Nysy Łużyckiej.

⁸ Wieś w powiecie żarskim, w województwie lubuskim, położona ok. 5 km od prawego brzegu Nysy Łużyckiej. Do 1945 r. miejscowość posiadała prawa miejskie.

⁹ Oettel 2007, 73; Kowalczyk 2014, 39-41.

¹⁰ Krabath 2012a, 59.

¹¹ Gaimster 1997, 293; Kowalczyk 2014, 39-41. Spowodowane jest to m.in. faktem, że warsztaty z owych miejscowości korzystały z tej samej wychodni gliny, a gotowe naczynia zdobione były w ten sam sposób – Klein 2015, 115-116.

wszystkie naczynia lużyckie o szarym czerepie oraz malowane błękitem kobaltowym i fioletem manganowym zostały zaliczone do wytworów z Trzebiela.

Pierwsze wzmianki archiwalne o samej miejscowości Trzebiel pochodzą już z 1301 r., natomiast miejscowi garncarze odnotowani są po raz pierwszy w 1560 r. Do dziś zachowało się jednak niewiele zapisków dotyczących tego rzemiosła w Trzebielu, dlatego nie wiadomo, kiedy powstał pierwszy cech garncarzy. Najstarszym potwierdzeniem jego istnienia jest mosiężna pieczęć z napisem *Pieczęć słynnych garncarzy z Trzebiela 1634*. Prawdopodobnie rzemieślnicy trzebielscy otrzymali swoje przywileje w latach 30. XVII w. Do 1786 r. w ośrodku tym funkcjonowało sześć pracowni ceramicznych, ale już dwa lata później tylko cztery. Na przełomie XVIII i XIX w. prym w lokalnej wytwórczości kamionki zaczął wieść cech z Mużakowa z 21 rzemieślnikami. Produkcja naczyń w Trzebielu została przerwana po 1830 r.¹²

Jak wcześniej zostało wspomniane, wyroby z pracowni trzebielskich charakteryzują się szarą barwą czerepu, powierzchnią wzbogaconą malowaniem błękitem kobaltowym, a później też fioletem manganowym oraz bogatą ornamentyką. W początkowej fazie (do 1625 r.), tak samo jak w Mużakowie, naczynia wypalano w procesie utleniającym. Później zaczął dominować wypał redukcyjny, w skutek czego czerep naczynia oraz jego przełam stały się szare. W ostatniej fazie wypału pojemniki szklwione były od zewnątrz bezbarwnym szklwem solnym. Między 1620-1640 r. kamionkę zaczęto pokrywać błękitem kobaltowym, natomiast od 1640 r. naczynia zaczęły być barwione również fioletem manganowym¹³. Malowanie powierzchni kamionki kobaltem oraz fioletem upodabniało produkty trzebielskie do kamionki westerwaldzkiej¹⁴, gdzie naczynia zdobiono w ten sposób już na początku XVII w. Jednak w przypadku wyrobów z Łużyc niebieski kolor przybierał bardziej intensywny odcień, co prawdopodobnie spowodowane było użyciem tlenku kobaltu, a nie węglanów i dwutlenków¹⁵.

Najpopularniejszymi formami naczyń produkowanymi w pracowniach w Trzebielu w XVII w. były jednouchy dzbany gruszkowate o nisko ułożonej największej wydętości brzuśca i z długą szyjką, a także owalne dzbany o największej wydętości brzuśca mniej więcej w połowie swojej wysokości, krótką szyjką i prostym wylewem. Owalne dzbany produkowane były również z rurkowatymi wylewami – tzw. *Tüllenkanne*. Poza dzbanami warsztaty po wschodniej stronie Nysy Łużyckiej wyrabiały pokrywki, cylindryczne kufle, talerze, maselniczki, bogato zdobione wielościennie słoje oraz puszki i serwetniki. W XVIII w. zmniejszyła się różnorodność form produkowanych naczyń – dominowały jednouchy kufle cylindryczne oraz dzbany owalne, których największa wydętość brzuśców położona była zaraz poniżej połowy wysokości pojemników, z cylindrycznymi szyjkami i wylewami nieraz z ukształtowanymi

¹² Strauss 1926, 306; Horschik 1978, 30; Gaimster 1997, 293; Kowalczyk, Kalagate 2010, 120; Kowalczyk 2014, 41.

¹³ Strauss 1926, 306; Klinge 1979, 167; Gaimster 1997, 294; Dziedzic, Kalagate, Magda-Narocka 2004, 113; Kowalczyk 2008a, 287; Kowalczyk 2014, 41.

¹⁴ W tym ośrodku naczynia zdobiono kobaltem od co najmniej końca XVI w., natomiast fioletem manganowego używano od 1625 r. – Kilarzka 1991, 25; Krabath 2012b, 273.

¹⁵ Kowalczyk 2008a, 286.

trójkątnymi dziobkami. Rzadziej wytwarzano miseczki, puszkę, tabakiery, pokrywki oraz wielokątne butle¹⁶.

Importy z Trzebiela na części staromiejskiego kwartału XXVIII zostały odnalezione w warstwach zasypiskowych relikwów kamienic, w spoinach murów oraz w obiektach pełniących funkcje latryn, wkopów fundamentowych, klepisk, a także bruków kamiennych i ceglanych. W związku z kontekstem znalezisk materiał jest bardzo rozdrobniony, pojedyncze fragmenty pochodzą z wielu pojemników, a możliwość ich sklejenia jest dość ograniczona. Dlatego też minimalna liczba naczyń w zbiorze to 47.

Cechą typową dla pojemników zarówno z Trzebiela, jak i Mużakowa od XVII w. jest zdobienie dolnej części brzuśca ukośnymi liniami rytymi (żłobieniami)¹⁷. W materiale pozyskanym przy nieistniejącym odcinku ul. Szewskiej zarejestrowano fragmenty 11 naczyń z właściwą dla wyrobów lużyckich dekoracją. Wszystkie ułamki zostały od zewnątrz pokryte szkliwem solnym, jednak nie wszystkie wzbogacono malowaniem. Dziewięć pojemników w dolnej części brzuśca zostało nieregularnie pomalowanych błękitem kobaltowym (ryc. 2:6-7), a wyjątkowo szerokie bruzdy na fragmentach jednego naczynia pokryto fioletem manganowym (ryc. 2:8). Tylko ułamki jednego pojemnika zachowały naturalny kolor czerepu (ryc. 2:14). Ornament w postaci żłobień jest charakterystyczny dla m.in. dzbanów o gruszkowatych brzuścach¹⁸.

Pośród form w zbiorze kamionki z Trzebiela pozyskanej na części dawnego kwartału XXVIII przeważają dzbany gruszkowate, co zbieżne jest z faktem, że naczynia tego typu były w XVII w. najpowszechniejsze¹⁹. Zachowane fragmenty dzbanów w większości przypadków²⁰ zostały wzbogacone malowaniem kobaltem, fioletem manganowym lub oboma kolorami naraz. W przypadku zarówno naczyń o kształcie gruszkowatym, jak i pozostałych produkowanych przez warsztaty w Trzebielu w XVII w., cechą właściwą był podział dekoracji pojemnika na strefy²¹. W zbiorze zarejestrowano wylewy lekko zagięte do środka i oddzielone od szyjki dookólną listwą, na którą opadała cynowa pokrywka (ryc. 2:2, 4-5). Odkryte fragmenty (ryc. 2:1, 3, 5) górnej części długich szyjek pod listwami służącymi do mocowania dekła zdobią półwalki nacinane ukośnymi liniami rytymi, natomiast na poniższych listwach odcisnięte zostały geometryczne kształty – koła i poziome owale. W dwóch przypadkach geometryczne stemple mają postrzępione krawędzie prawdopodobnie imitujące kwiaty i liście (ryc. 2:3, 5).

Górna część brzuśców takich naczyń łącznie z długą szyjką była bardzo bogato zdobiona. Większość zachowanych ułamków dzbanów gruszkowatych udekorowano ornamentem florystycznym. Część z odkrytych fragmentów pokryta została liniami rytymi imitującymi wici roślinne, gałęzie oraz liście. Dekoracja florystyczna na malowanym tle wyeksponowana została poprzez ukośne nacięcia linii wzorów

¹⁶ Gaimster 1997, 294; Mackiewicz 2012, 139; Kowalczyk 2014, 41-42.

¹⁷ Horschik 1978, 307; Henker 2012, 312; Krabath 2012a, 59.

¹⁸ Kowalczyk 2008b, 237.

¹⁹ Również w Poznaniu tego typu naczynia są najliczniej odnajdywane – Kowalczyk 2014, 41-42.

²⁰ Poza jednym: ryc. 2:14.

²¹ Kowalczyk 2014, 42.

(ryc. 2:10-13; 3:1). Kolejną grupę zdobień stanowią ułamki, na których wolne przestrzenie między malowanymi zdobieniami roślinnymi zostały uzupełnione motywem sieciowym (ryc. 3:4-7, 9). Inny typ dekoracji dzbanów gruszkowatych prezentują tylko fragmenty jednego naczynia z dawnego kwartału XXVIII (ryc. 2:14). Górna strefa dzbana pokryta została zapewne dookoła całej formy ornamentem sieciowym. Zdobienie dochodząc do największej wydatości brzuśca zostało zakończone półokręgami z doklejonymi nieregularnymi, owalnymi nakładkami z wizerunkiem kobiecych głów z włosami spiętymi nad uszami w koki²². Następnym przykładem dekoracji tego typu naczyń jest ułamek zdobiony liniami rytymi i ornamentem sieciowym (ryc. 3:2). Choć jest to zaledwie mały fragment całego naczynia, to dzięki zachowanej swoistej dekoracji w postaci łukowato wygiętych linii rytych oddzielających strefy malowania na przemian fioletem i błękitem kobaltowym udało się ustalić, że ułamek ten mógł pochodzić z dzbana z przedstawieniem podwójnego orła na tle ornamentu sieciowego. Takie naczynie zostało opublikowane w monografii Josefa Horschika²³. Analogii do ostatniego wariantu dekoracji dzbanów gruszkowatych odkrytego w zbiorze kamionki trzebielskiej z kwartału XXVIII w Stargardzie również można dopatrywać się w tej samej publikacji. Zachowany fragment (ryc. 3:3) zdobiony jest rytymi półkolami łączonymi stemplami w kształcie niewielkich kwiatów, które tworzą ornament przypominający rybie łuski. Podobne naczynia produkowano w latach 1670-1690²⁴.

W przypadku znalezisk ze stargardzkiego kwartału podział powierzchni dzbanów gruszkowatych na strefę górną i dolną wyróżniono dookolnym pasmem odcisniętych stemplem kwiatów (ryc. 2:10, 14, 3:8). W zbiorze zarejestrowano tylko jedno dobrze zachowane dno tego typu dzbanów o średn. 6,1 cm (ryc. 2:9). Na lekko wklęsłym dnie widoczne są od zewnątrz ślady odcinania od koła i zagładzania, natomiast od wewnątrz charakterystyczne pomarańczowe spieki cechujące produkcję trzebielską.

Części fragmentów brzuśców w zbiorze stłuczki kamionkowej – niewielkich, mało charakterystycznych – z ornamentem typowym zarówno dla dzbanów gruszkowatych²⁵, owalnych²⁶, jak i cylindrycznych kuflów, nie udało się niestety przyporządkować konkretnej formie naczynia. Warto wspomnieć o dekoracji naczyń, która nie pojawiła się na ułamkach zaklasyfikowanych jako pozostałości dzbanów gruszkowatych. Na czterech fragmentach widoczny jest roślinno-geometryczny ornament stempelkowy w postaci rozet (ryc. 4:1). Tło zdobienia pomalowane zostało kobaltem i pokryte szkliwem solnym. Podobnie dekorowany okaz znaleziono na terenie Poznania i był on częścią naczynia datowanego na XVII w.²⁷ Problem z ustaleniem typu pojemnika, z którego pochodzą ułamki wynika z faktu, że ornament stempelkowy z motywem rozet pojawia się od XVII w. na dzbanach gruszkowatych, kuflach cylindrycznych oraz słojach.

²² Dzięki tej bogatej i bardzo charakterystycznej dekoracji udało się odnaleźć bardzo podobne naczynie w pracy Josefa Horschika i datować zachowane fragmenty na lata 1660-1665 – Horschik 1978, 333, ryc. 231.

²³ J. Horschik datuje taki dzban na lata 1670-1690 – Horschik 1978, 471, fot. 44.

²⁴ Horschik 1978, 471, fot. 48.

²⁵ Por. Horschik 1978, 322, ryc. 209.

²⁶ Por. Reineking von Bock 1986, 445, nr kat. 835.

²⁷ Kowalczyk 2014, nr kat. 721.

Dzbany owalne reprezentowane są w zbiorze bardzo skąpo przez zaledwie kilka fragmentów o kremowo-jasnoszarym przełamie. Ułamki te pokryte zostały w całości od zewnątrz intensywnym kobaltem i szkliwem solnym. Na zachowanych fragmentach widoczna jest dekoracja wykonana liniami rytymi: motyw „kraty” (uproszczony ornament sieciowy) (ryc. 4:2) oraz ukośne linie wypełniające puste przestrzenie zapewne wokół centralnego zdobienia²⁸ (ryc. 4:3).

Popularne wśród trzebielskich naczyń są plastyczne nakładki o tematyce heraldycznej, antropomorficznej, zoomorficznej oraz roślinnej²⁹. Poza wspomnianymi wyżej fragmentami dzbaną gruszkowatą (ryc. 2:14) zarejestrowano w analizowanym zbiorze dwa ułamki naczyń z plastycznymi nakładkami wzbogacone malowaniem kobaltowym. Oba fragmenty pochodzą przypuszczalnie z dzbanów owalnych. Jeden z nich dekorowany jest dwiema geometrycznymi nakładkami w kształcie nieregularnych okręgów, wewnątrz których znajdują się owale otoczone kropkami (ryc. 4:4). Możliwe, że te figury prezentują uproszczony motyw roślinny. Nakładki umieszczono w jednym rzędzie, który z pewnością biegł dookoła naczynia. Choć forma plastyczna na drugim fragmencie jest pokryta grubą warstwą kobaltu zamazującego kontury, można dostrzec, że jest to głowa lwa (ryc. 4:5). To charakterystyczne przedstawienie jest właściwe dla trzebielskich garncarzy, o czym świadczy forma do wytwarzania analogicznych nakładek odnaleziona w Tuplicach³⁰.

Wśród omawianej stłuczki kamionkowej wydzielić można jeden dzban z rurkowatym wylewem tzw. *Tüllenkanne* (ryc. 4:7) odkryty wewnątrz nowożytnej latryny. Tego typu naczynia były charakterystyczne dla XVII-wiecznych warsztatów z Mużakowa i Trzebiela³¹. Z całego dzbanu zachowało się jedynie 8 fragmentów: 2 ułamki ucha oraz 6 fragmentów górnej części brzuśca, szyjki i wylewu. Ściany pojemnika o jednolitym ciemnoszarym przełamie i grubości 2-3 mm mają wewnętrzną powierzchnię o barwie brązowo-bordowej. Zewnętrzna strona naczynia została pokryta szkliwem solnym i nieregularnymi plamami błękitu kobaltowego. Górna część brzuśca ozdobiona została liniami rytymi prawdopodobnie imitującymi roślinność. Natomiast szyjka pojemnika udekorowana została typowym motywem geometrycznym – rombami wykonanymi przy pomocy ukośnych linii rytym. Wylew naczynia zakończono trzema plastycznymi listwami. Wymiary wylewu rurkowatego – dł. 25 mm, średn. 6 mm, wskazują – że pojemnik musiał być bardzo mały. Nie jest to jednak odosobniony przypadek. Stefan Krabath w swoim artykule wysnuwa hipotezę, że miniaturowe *Tüllenkanne* mogły służyć jako zabawki dla dzieci³².

Poza dzbanami gruszkowatymi oraz owalnymi spotykane są w produkcji lużyckiej również bardziej kuliste naczynia do picia. Przykładem takiego pojemnika może być pewien fragment (ryc. 4:6) o niejednolitym przełamie w barwach od beżowej

²⁸ Możliwe, że dekoracje tworzyły podobny ornament do tego z owalnego dzbanu z Poznania – por. Kowalczyk 2014, nr kat. 887-889.

²⁹ Krabath 2012a, 59; Kowalczyk 2014, 41.

³⁰ Klein 2015, 114-115, ryc. 3; Kowalczyk 2016, 141, ryc. 5:2.

³¹ Krabath 2012b, 306; Kowalczyk 2014, 41.

³² Krabath 2012a, 60.

do jasnoszarej i wewnątrz w kolorze jasnobrązowym. Na zewnętrzną część naczynia nałożone zostało szkliwo solne. Odkryty ułamek brzuśca dekorowany jest ukośnym ornamentem strefowym składającym się na przemian z listw zdobionych liniami rytymi oraz malowanych kobaltem. Choć na podstawie zachowanego ułamka brzuśca trudno dokładnie określić formę naczynia, jednak dzięki podobieństwu dekoracji można wnioskować, że fragment ten pochodzi z kulistego dzbana. Podobne naczynie prezentuje w swojej książce Josef Horschik, który datuje je na lata 60-80. XVII w.³³

Dobrze reprezentowanym rodzajem pojemników kamionkowych w materiale pozyskanym podczas badań na kwartale XXVIII są pozostałości kufli cylindrycznych. W trzech przypadkach zachowały się jedynie fragmenty krawędzi den oraz dolnych części brzuśca, natomiast jedno z naczyń udało się wykleić w ok. 4/5 jego wysokości (ryc. 6). Wszystkie krawędzie den oraz najniższe partie brzuśca dekorowane są dookólnymi półwałkami (ryc. 5:7). Listwy jedynie na jednym ułamku są zdobione dodatkowo poziomymi liniami rytymi (ryc. 5:6). Ornament kufli składa się z motywów roślinnych wykonanych tak, jak w przypadku dzbanów gruszkowatych – liniami rytymi i nacięciami ukośnymi. Na zachowanych fragmentach widoczne są przykłady dwóch różnych wzorów dekoracji mających naśladować kłącza z liśćmi oraz kwiatami (ryc. 5:5; 6). Wszystkie dolne części naczyń zostały pomalowane błękitem kobaltowym oraz fioletem manganowym. Kufle cylindryczne pojawiają się w produkcji warsztatów w Trzebielu w XVII w., jednak na podstawie dekoracji oraz użytych kolorów można wnioskować, że kufle te powstały w 2. połowie XVII w.

Na uwagę zasługuje odnaleziony fragment pokrywki o średn. ok. 10,3 cm (ryc. 5:1). Zabytek zapewne był elementem przykrywającym maselnicę lub cukiernicę³⁴. Produkt ten jest o tyle interesujący, że do tej pory w Stargardzie znaleziono pozostałości jedynie dwóch pokrywek powstałych w pracowniach trzebielskich³⁵. Ułamki dekla z parceli przy ulicy Szewskiej mają jednolity ciemnoszary przełam. Wnętrza są barwy brązowej, zewnętrzna część zabytku zaś powleczona została szkliwem solnym, które zostawiło na naczyniu niedoskonałości w postaci zielonych plam. Powierzchnię pokrywki zdobią dookólne, ryte linie tworzące liście. Dekoracje zostały niedokładnie pomalowane błękitem kobaltowym. Brzegi zachowanego dekla są zaokrąglone, co wskazuje, że tak, jak cynowe pokrywki, musiał on opadać na specjalnie uformowaną plastyczną listwę. Zabytek ten datować można na 2. połowę XVII – 1. połowę XVIII w.³⁶

XVIII-wieczne naczynia w zbiorze kamionki trzebielskiej z kwartału XXVIII są bardzo nieliczne i reprezentują je cztery fragmenty trzech pojemników, które trudno przyporządkować konkretnym formom. Pierwsze dwa cienkościennie ułamki jednego naczynia zdobione są liniami rytymi oraz stemplami geometrycznymi w kształcie okręgów z postrzępionymi brzegami. Całość wzbogacona została niebieskim malowaniem (ryc. 5:4). Pozostałe dwa niewielkie fragmenty prezentują kontynuację

³³ Horschik 1978, 471, fot. 33.

³⁴ Kwiatkowski, Majewski 2012, 116.

³⁵ Por. Kwiatkowski, Majewski 2012, 116; Szeremeta 2015, 389, ryc. 19:5.

³⁶ Horschik 1978, 318; Kwiatkowski, Majewski 2012, 116.

myśli zdobniczych garncarzy z 2. połowy XVII w. Pierwszy z ułamekóW dekorowany jest ukośnymi liniami rytymi (ryc. 5:2). Natomiast drugi poza zdobieniem liniami rytymi dekorowany jest odciskami stempla w kształcie kwiatów, które zostały umieszczone prawdopodobnie w paśmie biegnącym dookoła głównego zdobienia (ryc. 5:3). W obu przypadkach ułamki wzbogacono malowaniem kobaltowym.

Wszystko wskazuje na to, że transport naczyń z łużyckich wytwórni garncarskich w kierunku północnym odbywał się rzekami: Nysą Łużycką, Odrą i jej dopływami³⁷. Skąpa liczba publikowanych znalezisk nowożytniej kamionki pochodzącej z Łużyc (m.in. Trzebiela czy Mużakowa) ze stanowisk archeologicznych Pomorza Zachodniego³⁸ powoduje, że w kręgu naukowym panuje opinia, jakoby w zachodniopomorskich miastach powiązanych ściśle z Hanzą miały dominować w XVII i XVIII w. wyroby z Westerwaldu³⁹.

W przypadku Stargardu zarówno wyniki badań na terenie części dawnego kwartału XXVIII, jak i inne prace archeologiczne podejmowane w ostatnich latach na terenie Starego Miasta⁴⁰ wskazują na przewagę w mieście wyrobów kamionkowych z warsztatów w Trzebielu nad droższymi i bardziej elitarnymi produktami westerwaldzkimi⁴¹. Wytlumaczeniem tego zjawiska mógłby być fakt, że miasto w czasie wojny trzydziestoletniej bardzo ucierpiało, skutkiem czego było zmniejszenie się liczby ludności prawie trzykrotnie, a także powojenny kryzys finansowy⁴². Jednak głębsza analiza i znajomość historii Stargardu sprawia, że założenie to należy odrzucić. Z krótkimi przerwami w latach 1674-1677, 1683-1685/1686, aż do 1723 r. miasto pełniło rolę stolicy brandenburskiej części Pomorza Zachodniego. Z tego czasu, gdy Stargard był stolicą pochodzą kamionkowe pojemniki z Trzebiela odnajdywane na terenie miasta i właśnie wówczas zanotowano przyspieszenie gospodarcze miasta objawiające się m.in. zwiększeniem popytu na towary luksusowe⁴³.

Niewystarczający stan badań nad nowożytną kamionką na Pomorzu Zachodnim nie pozwala na pełną weryfikację założenia o dominacji kamionki westerwaldzkiej nad łużycką na terenie dzisiejszej północno-zachodniej Polski. Wydaje się jednak, że znaleziska z części dawnego kwartału XXVIII w Stargardzie, w których prawie 18% całości stłuczki późnośredniowiecznej i nowożytniej kamionki stanowią wytwory z trzebielskich pracowni, a także inne odkrycia z terenu tego miasta⁴⁴ podważają słuszność owej koncepcji. Mam nadzieję, że omówione wyżej wyniki staną się przyczynkiem do dalszych badań w tym kierunku na terenie innych hanzeatyckich miast na Pomorzu Zachodnim.

³⁷ Kowalczyk 2014, 200, ryc. 70; 2016, 143.

³⁸ Bierzwnik – Kowalczyk 2014, 204; Cedynia – Nawroliński 1973; Poczernin – Szeremeta 2014; Szczecin – Cnotliwy 1987; 2014; Stargard – Kwiatkowski, Majewski 2012; Burdziej 2013; Stań 2014; Szeremeta 2015; Kwiatkowski, Majewski 2016.

³⁹ Kowalczyk 2008a, 293; 2016, 143.

⁴⁰ Por. Kwiatkowski, Majewski 2012; Burdziej 2013; Stań 2014; Szeremeta 2015; Kwiatkowski, Majewski 2016. Na fragmenty naczyń produkowanych w Trzebielu natrafiono także w czasie badań w 2016 r. w zasypisku krypt w kościele NMP Królowej Świata.

⁴¹ Kowalczyk 2008a, 286.

⁴² W trakcie wojny doszło w latach 1623-1625 do epidemii, w latach 1628-1629 miasto musiało wypłacić dowódcy garnizonu wojsk cesarskich bardzo wysoką kontrybucję, natomiast 7 października 1635 roku wielki pożar strawił właściwie całe miasto – Majewski 2014, 9-10.

⁴³ Majewski 2014, 10, 14.

⁴⁴ Por. Kwiatkowski, Majewski 2012; Burdziej 2013; Stań 2014; Szeremeta 2015; Kwiatkowski, Majewski 2016.

Bibliografia

- Burdziej M. 2013. Stargard, Stare Miasto, ul. Sukiennicza, stan. 11a (AZP 32-10/167). *Stargardia* 7, 356, 394.
- Cnotliwy E. 1987. Importy ceramiczne z XVI-XVIII w. w Szczecinie. *Materiały Zachodniopomorskie* 23, 211-257.
- Cnotliwy E. 2014. *Archeologia Zamku Księżąt Pomorskich w Szczecinie*. Szczecin.
- Dziedzic P., Kałagate S., Magda-Nawrocka M. 2004. Wstępne wyniki badań archeologicznych na terenie Starego Miasta w Żaganii w latach 1995-1997. *Archeologia Środkowego Nadodrza* 3, 65-168.
- Gaimster D. 1997. *German Stoneware 1200-1900*. London.
- Henker J. 2012. Die mittelalterliche und frühneuzeitliche Keramik aus dem Lausitzer Dorf Klein Görigk. W: S. Krabath i in. (red.), *Keramik in Mitteleuropa: Stand der Forschung und Perspektiven: 41. Internationales Hafnerei-Symposium des Arbeitskreises für Keramikforschung in Dresden, Deutschland, vom 21. September bis 27. September 2008*. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte 57. Dresden, 299-318.
- Horschik J. 1978. *Steinzeug. 15. bis 19. Jahrhundert. Von Bürgel bis Muskau*. Dresden.
- Kilarska E. 1991. *Kamionka. Katalog zbioru Muzeum Narodowego w Gdańsku*. Gdańsk.
- Klein H. 2015. Muskau oder Triebel? Forschungsstand zur Provenienzbestimmung. W: S. Glaser (red.), *Keramik im Spannungsfeld zwischen Handwerk und Kunst. Beiträge des 44. Internationalen Symposiums Keramikforschung im Germanischen Nationalmuseum, Nürnberg, 19.-23. September 2011*. Nürnberg, 113-116.
- Klinge E. 1979. *Deutsches Steinzeug der Renaissance – und Barockzeit*. Düsseldorf.
- Kowalczyk A. 2008a. Nowożytny wyrob kamionkowy z przypadkowego odkrycia z Brzostkowa, gm. Żerków, pow. Jarocin. *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne* 9, 285-295.
- Kowalczyk A. 2008b. Ceramika kamionkowa z Ostrowa Tumskiego w Poznaniu. W: H. Kóčka-Krenz (red.), *Poznań we wczesnym średniowieczu* 6. Poznań, 225-286.
- Kowalczyk A. 2014. *Naczynia kamionkowe z Poznania w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych*. Poznań.
- Kowalczyk A. 2016. Ceramika kamionkowa w Polsce. Badania archeologiczne w ostatnim dwudziestolecu. W: G. Nawrońska, H. Paner, J. Piekalski, E. Trawicka (red.), *Archeologia miast Pomorza w kontekście ziem polskich*. Gdańsk, 135-150.
- Kowalczyk A., Kałagate S. 2010. Fragmente von Steinzeuggefäßen aus Triebel im Landkreis Sorau in der Woiwodschaft Lebus. W: R. Mennicken (red.), *Keramik Begegnungen: Sachsen-Schlesien-Böhmen. Tagungsband des 42. Internationalen Symposiums Keramikforschung vom 21. bis zum 25. September 2009 in Görlitz*. Raeren, 119-126.

- Krabath S. 2012a. Die Entwicklung der Keramik im Freistaat Sachsen vom späten Mittelalter bis in das 19. Jahrhundert. Ein Überblick. W: S. Krabath i in. (red.), *Keramik in Mitteldeutschland: Stand der Forschung und Perspektiven: 41. Internationales Hafner-Symposium des Arbeitskreises für Keramikforschung in Dresden, Deutschland, vom 21. September bis 27. September 2008*. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte 57. Dresden, 35-172.
- Krabath S. 2012b. Europejskie ośrodki produkcji kamionki we wczesnych czasach nowożytnych. W: A. Bober-Tubaj i in. (red.), *U źródeł bolesławieckiej ceramiki. Bolesławiec jako jeden z ośrodków garncarstwa środkowoeuropejskiego od XV do XVII w.* Jelenia Góra, 263-328.
- Kwiatkowski K., Majewski M. 2012. Wyroby ceramiczne okresu nowożytnego. W: K. Kwiatkowski (red.), *Archeologia Stargardu. Badania zachodniej części kwartału V*. Archeologia Stargardu 1. Stargard, 113-145.
- Kwiatkowski K., Majewski M. 2016. Wyroby ceramiczne okresu nowożytnego. W: M. Majewski (red.), *Archeologia Stargardu. Badania na obszarze dawnego kościoła augustiańskiego*. Archeologia Stargardu 2, cz. 2. Stargard, 153-221.
- Mackiewicz M. 2012. Nowożytna ceramika artystyczna z badań archeologicznych przy kościele św. Piotra i Pawła na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu. W: A. Pankiewicz (red.), *Nowożytny cmentarz przy kościele św. Piotra i Pawła na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu (lata 1621-1670)*. Wratislavia Antiqua 17. Wrocław, 129-160.
- Majewski M. 2014. W czasach, gdy Stargard był stolicą... W: M. Majewski (red.), *W czasach, gdy Stargard był stolicą... O kuflu monetowym małżonków von Lockstädt w zbiorach Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie*. Stargard, 9-16.
- Majewski M., Stań K. 2015. *Sprawozdanie wstępne z archeologicznych badań wyprzedzających na dawnym kwartale XXVIII część N-E, dz. geod. Nr 197/7, ul. Włosiennicza/Szewska (część historyczna)*. Stargard (maszynopis w archiwum Działu Archeologii MAH w Stargardzie).
- Nawroński T. 1973. Klasztor cysterek w Cedyni, pow. Chojna, w świetle badań archeologicznych, cz. II. *Materiały Zachodniopomorskie* 19, 271-384.
- Oettel G. 2007. Muskauer Steinzeug. Ein bekanntes und gleichzeitig unbekanntes Steinzeug aus der Oberlausitz. *Görlitzer Magazin* 20, 69-78.
- Reineking von Bock G. 1986. *Kunstgewerbemuseum der Stadt Köln – Steinzeug*. Köln.
- Stań K. 2014. Stargard, Stare Miasto, Basteja, stan. 11a (AZP 32-10/167). *Stargardia* 8, 269-270, 272.
- Strauss K. 1917. Alt-Muskauer Steinzeug. *Tonindustrie-Zeitung* 41 (39), 259-260.
- Strauss K. 1926. Studien zur Alt-Triebeler Töpferei. *Niederlausitzer Mitteilungen* 17, 306-308.
- Szeremeta M. 2014. Poczernin, gm. Stargard, pow. stargardzki, stan. 1 (AZP 30-09/15). *Stargardia* 8, 271, 279.

- Szeremeta M. 2015. Stargard, Stare Miasto, ul. Sukiennicza i Strażnicza, obszar wzdłuż murów obronnych, stan 11a (AZP 32-10/167). *Stargardia* 9, 382-393.
- Weinhold R. 1958. *Töpferwerk in der Oberlausitz*. Berlin.

Zusammenfassung

Steinzeug aus Triebel, entdeckt in Stargard im Teil des Quartiers XXVIII. der Altstadt

Dieser Artikel befasst sich mit den aus dem 17. und 18. Jahrhundert stammenden Bruchstücken von Keramikgefäßen, die bei Ausgrabungsarbeiten des Archäologisch-Historischen Museums in Stargard in fünf Parzellen des ehemaligen Stargarder Quartiers XXVIII. entdeckt wurden.

Bisher bezeichnete man die aus den Lausitzer Töpferwerkstätten importierte Keramik allgemein als Muskauer Steinzeug oder als Steinzeug Muskau/Triebel. Trotz der Tatsache, dass die mit der Herstellung von Steingut auf dem Gebiet des Muskauer Hügels in der Sächsischen-Lausitzer Tiefebene verbundene Problematik seit Anfang des 20. Jahrhunderts von den Forschern bereits aufgegriffen wurde, konnte man erst dank den seit dem Ende des 20. Jh. gewonnenen neuen archäologischen Quellen in Deutschland und Polen, zusammen mit der Sammlung von Abfällen aus der Umgebung von Triebel (heute Trzebiel in der Woiwodschaft Lubuskie, Polen) und Bad Muskau (heute nordöstliches Sachsen, Deutschland) Erzeugnisse aus zwei Zentren, die auf diesen Gebieten die größten waren – Bad Muskau und Triebel – aussondern.

Die Geschichte der ersten Töpferwerkstätten in Triebel reicht vermutlich bis in die erste Hälfte des 16. Jahrhunderts zurück. Die aus dem 17. und 18. Jh. stammenden Erzeugnisse aus diesem Lausitzer Zentrum zeichnen sich durch einen grauen Scherben mit Salzglasur aus. In den meisten Fällen wurden die in Triebel zu dieser Zeit hergestellten Gefäße mit Malereien in Kobaltblau und Manganviolett angereichert und mit üppigen eingeritzten, gestempelten und plastischen Motiven verziert.

Unter den spätmittelalterlichen und neuzeitigen Steingutscherben im ehemaligen Quartier XXVIII. machen die Gefäße aus Triebel fast 1/5 der Gesamternte aus. Dies ist ein sehr hoher Prozentsatz, der (auch aufgrund anderer Befunde von Erzeugnissen aus den örtlichen Töpfereien in ganz Stargard) die wissenschaftliche Meinung in Frage stellen könnte, dass im 17. und 18. Jahrhundert in den westpommerschen Hansestädten Importe teurerer und exklusiverer Steinzeuggefäße aus Westerwald vorherrschten.

Nr inw.	Parcela	Warstwa	Objekt	Rodzaj ulamka	Grubość ścianki	Liczba fragmen- tów	Ornament	Kolor			Chronologia	Forma naczynia	Ryc.
								przełam	zewnątrzny	wewnętrzny			
116a/ Sch/28/M/1 100/ Sch/28/M/1	443	VII, poziom IX	11	brzusiec	1-3 mm	1	roślinny, geometryczny, ryty	kremowy, szary	szary, kobal- towy, szklivo solne	szaro-brązo- wo-pomarań- czowy	XVIII	nieokre- ślona	5:4
	443		11a			1							
116a/ Sch/28/M/2	443	VII, poziom IX	11	brzusiec	2-4 mm	4	roślinny, ryty	szary	szaro-beżowy, kobaltowy, szklivo solne	szaro-brązo- wo-pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban gruszkoo- waty	2:11
116a/ Sch/28/M/3	443	VII, poziom IX	11	brzusiec	2-4 mm	2	roślinny, ryty	szary	szary, kobal- towy, szklivo solne	szaro-brązo- wo-pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban gruszkoo- waty	
116a/ Sch/28/M/4	443	VII, poziom IX	11	brzusiec	2-4 mm	1	ryty	szary	kobaltowy, szklivo solne	szaro-brązo- wo-pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban gruszkoo- waty	
116a/ Sch/28/M/5	443	VII, poziom IX	11	brzusiec	2-5 mm	2	roślinny, geome- tryczny, ryty	szary	szary, kobal- towy, fiolet manganowy, szklivo solne	szaro-brązo- wo-pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban gruszkoo- waty	2:13
116a/ Sch/28/M/6	443	VII, poziom IX	11	brzusiec	2-4 mm	5	roślinny, geome- tryczny, ryty	szary	szary, kobal- towy, fiolet manganowy, szklivo solne	szaro-brązo- wo-pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban gruszkoo- waty	2:12
116a/ Sch/28/M/7	443	VII, poziom IX	11	brzusiec	3-4 mm	2	roślinny, geome- tryczny, ryty	szary	szary, kobal- towy, fiolet manganowy, szklivo solne	ceglasty	2. poł. XVII	dżban lub kufel?	
116a/ Sch/28/M/8	443	VII, poziom IX	11	brzusiec	3 mm	2	roślinny, geome- tryczny, ryty	szary	szary, kobal- towy, fiolet manganowy, szklivo solne	ceglasty	2. poł. XVII	dżban lub kufel?	

116a/ Sch/28/M/9	443	VII, poziom IX	II	brzusiec?	2-3 mm	1	-	szary	szary, kobaltowy, szklivo solne	ceglasty	2. pol. XVII	dżban lub kućel?
116a/ Sch/28/M/10	443	VII, poziom IX	II	brzusiec	2-3 mm	1	roślinny, ryty	szary	szary, kobaltowy, szklivo solne	ceglasty	2. pol. XVII	dżban lub kućel?
116a/ Sch/28/M/11	443	VII, poziom IX	II	brzusiec	2-3 mm	1	roślinny, ryty	szary	szary, kobaltowy, szklivo solne	ceglasty	2. pol. XVII	dżban lub kućel?
116a/ Sch/28/M/12	443	VII, poziom IX	II	brzusiec	3-4 mm	2	ryty	szary	szary, kobaltowy, fiolet manganowy, szklivo solne	ceglasty	2. pol. XVII	dżban lub kućel?
116a/ Sch/28/M/13	443	VII, poziom IX	II	brzusiec	1-3 mm	1	roślinny, geometryczny, ryty	szary	szary, kobaltowy, fiolet manganowy, szklivo solne	ceglasty	2. pol. XVII	dżban lub kućel?
116a/ Sch/28/M/14	443	VII, poziom IX	II	brzusiec	3-4 mm	3	roślinny, ryty	szary	szary, kobaltowy, szklivo solne	szary, szklivo solne	2. pol. XVII	dżban lub kućel?
116a/ Sch/28/M/15	443	VII, poziom IX	II	brzusiec	2-3 mm	1	roślinny, ryty	szary	szary, kobaltowy, fiolet manganowy, szklivo solne	szary, szklivo solne	2. pol. XVII	dżban lub kućel?
116a/ Sch/28/M/16	443	VII, poziom IX	II	brzusiec	3 mm	1	roślinny, ryty	szary	szary, kobaltowy, szklivo solne	szary, szklivo solne	2. pol. XVII	dżban lub kućel?
116a/ Sch/28/M/17	443	VII, poziom IX	II	brzusiec	2-3 mm	1	ryty	szary	szary, szklivo solne	szary, szklivo solne	2. pol. XVII	dżban lub kućel?
116a/ Sch/28/M/18	443	VII, poziom IX	II	brzusiec	2-3 mm	1	geometryczno-roślinny; rozeta	szary	szary, kobaltowy, szklivo solne	brązowy	XVII	nieokreślona

116a/ Sch/28/M/19	443	VII, poziom IX	II	góra część brzusca z rurko- watym wyle- wem	2-3 mm	1	roślinny, rytu, półwałki	ciemno- szary	szary, kobalto- wy, zniszczone szklivo solne	brązowo-bor- dowy	XVII	miniatur- wy dżban z rurko- watym wylewem	4:7
116a/ Sch/28/M/20	443	VII, poziom IX	II	ucho	7-10 mm	1	- wglębiecie na pokrywkę	ciemno- szary	szary, kobalto- wy, zniszczone szklivo solne	-	XVII	miniatur- wy dżban z rurko- watym wylewem	4:7
116a/ Sch/28/M/21	443	VII, poziom IX	II	ucho	5-7 mm	1	-	ciemno- szary	szary, kobalto- wy, zniszczone szklivo solne	-	XVII	miniatur- wy dżban z rurko- watym wylewem	4:7
116a/ Sch/28/M/22	443	VII, poziom IX	II	wylew	2-3 mm	2	listwy plastycz- ne, geometrycz- ny; romby, rytu	ciemno- szary	szary, kobalto- wy, zniszczone szklivo solne	brązowo-bor- dowy	XVII	miniatur- wy dżban z rurko- watym wylewem	4:7
116a/ Sch/28/M/23	443	VII, poziom IX	II	góra część brzusca	2-3 mm	1	geometryczny; romby, rytu	ciemno- szary	kobaltowy, zniszczone szklivo solne	brązowo-bor- dowy	XVII	miniatur- wy dżban z rurko- watym wylewem	4:7
116a/ Sch/28/M/24	443	VII, poziom IX	II	góra część brzusca	2-3 mm	1	geometryczny; romby, rytu	ciemno- szary	szary, kobalto- wy, zniszczone szklivo solne	brązowo-bor- dowy	XVII	miniatur- wy dżban z rurko- watym wylewem	4:7
116a/ Sch/28/M/25	443	VII, poziom IX	II	góra część brzusca	2-3 mm	1	geometryczny; romby, rytu	ciemno- szary	szary, kobalto- wy, zniszczone szklivo solne	brązowo-bor- dowy	XVII	miniatur- wy dżban z rurko- watym wylewem	4:7

116a/ Sch/28/M/26	443	VII, poziom IX	11	pokrywka	3-5 mm	5	roślinny, ryty	ciemno-szary	szary, kobaltowy, zniszczone szkliwo solne	brązowy	2. poł. XVII – I poł. XVIII	pokrywka od maselniczy	5:1
116a/ Sch/28/M/27, 116a/ Sch/28/M/30, 116a/ Sch/28/M/31, 3/ Sch/28/M/1	443	VII, poziom IX	11	dolna część brzuśca krawędź dna i dno	4-9 mm 3-5 mm 3-4 mm	6 1 1	listwy plastyczne, strefowy	szary	szary, kobaltowy, fiolet manganowy, szkliwo solne	pomarańczowy	2. poł. XVII	kufel cylindryczny	5:7
442	442	-	2			1							
116a/ Sch/28/M/28	443	VII, poziom IX	11	dolna część brzuśca krawędź dna i dno	3-9 mm	8	listwy plastyczne, strefowy	szary	szary, kobaltowy, fiolet manganowy, szkliwo solne	pomarańczowy	2. poł. XVII	kufel cylindryczny	
116a/ Sch/28/M/29, 14/ Sch/28/M/1	443	VII, poziom IX, zaspiskowa	11	dolna część brzuśca	3-5 mm 2-5 mm	2 1	listwy plastyczne, strefowy, roślinny, ryty	szary	szary, kobaltowy, fiolet manganowy, szkliwo solne	pomarańczowy	2. poł. XVII	kufel cylindryczny	
116a/ Sch/28/M/32	443	VII, poziom IX	11	dolna część brzuśca (listwa)	3-4 mm	1	-	szary	szary, szkliwo solne	pomarańczowy	2. poł. XVII	kufel cylindryczny	
116a/ Sch/28/M/33	443	VII, poziom IX	11	dno	3-4 mm	1	-	szary	szary, szkliwo solne	pomarańczowy	2. poł. XVII	kufel cylindryczny	
103a/ Sch/28/M/1	443	III, poziom IV	11	dolna część brzuśca	4-6 mm	1	ryte linie ukosne/żłobienia	szary, kremowy	szary, kobaltowy, szkliwo solne	jasnobrązowo-pomarańczowy ze śladami odymienia	2. poł. XVII	dzban gruszkowaty	2:6

103a/ Sch/28/M/2	443	III, poziom IV	II	brzusiec	4-6 mm	2	roślinny, ryty	szary, kremowy	szary, kobal- towy, szklivo solne	jasnobrązowo -pomarańczo- wyże śladami odymienia	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty
103a/ Sch/28/M/3	443	III, poziom IV	II	brzusiec	2-4 mm	1	listwy plastyczne, ryty	szary	szary, kobal- towy, szklivo solne	jasnobrązowy	2. poł. XVII	dżban kulisty
110/ Sch/28/M/1	443	V, poziom VI	II	brzusiec	3-4 mm	1	roślinny, geometryczny, ryty	szary	szary, fiolet manganowy, kobaltowy, szklivo solne	ceglasty	2. poł. XVII	dżban lub kufel?
110/ Sch/28/M/2	443	V, poziom VI	II	brzusiec	4-5 mm	1	ryty	szary	kobaltowy, szklivo solne	ceglasty	2. poł. XVII	dżban lub kufel?
17/ Sch/28/M/1,	443	I	pod 3a i 3b		3-4 mm	5	roślinny, ryty	szary	szary, kobal- towy, fiolet manganowy, szklivo solne	brązowy	2. poł. XVII	kufel cylin- driczny
20/ Sch/28/M/1,		-	omię- dzy 7b a 2			2						
24/ Sch/28/M/1		zasyfisko- wa pom. D				11						
78/ Sch/28/M/1	443	-	mur między pomiesz- czeniem C i D	brzusiec	2-4 mm	1	roślinny, ryty	szary	szary, fiolet manganowy, kobaltowy, szklivo solne	jasnobrązo- wo-pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban lub kufel?
42/ Sch/28/M/1	443	-	przy 7a-c	dolna część brzusca krawędź dna i dno	4-13 mm	1	plastyczne listwy	szary, kremowy	szary, kobaltowy, szklivo solne, nieplanowane plamy fioletu manganowego	beżowo-jasno- brązowy	2. poł. XVII	kufel cylin- driczny
48/ Sch/28/M/1	443	II	15	wylew, szyjka	4-7 mm	1	plastyczne listwy	ciemno- szary	szary, kobal- towy, szklivo solne	brązowo-wi- śniowy	XVII	dżban gruszkowaty

71/ Sch/28/M/1	443	-	11a	brzusiec	2 mm	1	geometrycz- no-roślinny: rozeta	szary	szary, kobal- towy, szklivo solne	szaro-brązowy z pomarań- czowymi plankami (efekt stopie- nia związków żelazistych)	XVII	nieokre- ślona
71/ Sch/28/M/2	443	-	11a	brzusiec	3 mm	1	geometrycz- no-roślinny: rozeta	szary	szary, kobal- towy, szklivo solne	brązowy	XVII	nieokre- ślona
14/ Sch/28/M/2	444	zasypisko- wa pom. C	-	brzusiec	2-3 mm	1	geometrycz- no-roślinny: rozeta	szary	szary, kobal- towy, szklivo solne	brązowy	XVII	nieokre- ślona
71/ Sch/28/M/3	443	-	11a	brzusiec	2-3,5 mm	1	roślinny, ryty	szary	szary, fiolet manganowy, kobaltowy, szklivo solne	ceglasty	2. poł. XVII	dźban lub kufel?
71/ Sch/28/M/4	443	-	11a	brzusiec	1-3 mm	1	roślinny, ryty	jasnoszary	szary, fiolet manganowy, kobaltowy, szklivo solne	szaro-brązo- wo-pomarań- czowy	2. poł. XVII	dźban gruszkow- waty
71/ Sch/28/M/5	443	-	11a	brzusiec	1,5-3 mm	1	roślinny, ryty	ciemno- szary	szary, fiolet manganowy, kobaltowy, szklivo solne	szary	2. poł. XVII	dźban lub kufel?
20/ Sch/28/M/2	443	-	poię- dzy 7b a 2	brzusiec	2-3 mm	1	roślinny, ryty	ciemno- szary	szary, kobal- towy, szklivo solne	ciemnobrą- zowy	2. poł. XVII	dźban lub kufel?
58/ Sch/28/M/1	443	II	2	brzusiec	2-3,5 mm	1	ryty	szary	szary, fiolet manganowy, szklivo solne	jasnobrązowy, szklivo solne	2. poł. XVII	dźban lub kufel?
23/ Sch/28/M/1	443	-	mury pom. C	dolna część brzuśca	3-5 mm	1	roślinny, ryty	szary	szary, fiolet manganowy, kobaltowy, szklivo solne	ceglasty	2. poł. XVII	kufel cylin- drczny

14/ Sch/28/M/3	443	zaspiskowa pom. C	-	brzusiec	1-4 mm	1	roślinny, geometryczny, ryty	jasnoszary	szary, kobaltowy, szklivo solne	jasnobrazowo-pomarańczowy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	3:1
3/ Sch/28/M/2	442	-	2	wylew i część szyjki	2-6 mm	1	plastyczne listwy, roślinny, ryty, uproszczone sieciowy	szary, kremowy	szary, fiolet manganowy, szklivo solne	szaro-brązowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	2:5
3/ Sch/28/M/3	442	-	2	brzusiec	2-4 mm	1	ryty, uproszczone sieciowy	szary, kremowy	szary, fiolet manganowy, szklivo solne	szaro-brązowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	
3/ Sch/28/M/4	442	-	2	brzusiec	1-4 mm	2	roślinny, ryty, uproszczone sieciowy	szary, kremowy	szary, fiolet manganowy, szklivo solne	szaro-brązowo-pomarańczowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	3:9
5/ Sch/28/M/1	442	zaspisko piwnicy B	1			1							
28/ Sch/28/M/1	441	-	mury pom. A	brzusiec	1-3 mm	1	ryty	jasnoszary, ceglasty	kobaltowy, szary, szklivo solne	ceglasty	XVIII	dżban	5:2
7/ Sch/28/M/1	442	-	5	brzusiec	1,5-3 mm	1	ryty	jasnoszary	szary, fiolet manganowy, szklivo solne	jasnobrazowy	XVII	dżban	
139/ Sch/28/M/1	442	V	7	szyjka	2,5-5 mm	1	plastyczne listwy, ryty, geometryczny	kremowy, jasnoszary	szary, kobaltowy, szklivo solne	pomarańczowy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	

71/ Sch/28/M/6	443	-	11a	szyjka i gorna część brzusca	2-4,5mm	1	plastyczne listwy, ryty: linie ukośne, geometryczny tryczny,	kremowy, jasnosza- ry	szary, kobal- towy, szklivo solne	pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	2:1
58/ Sch/28/M/2	443	II	2	szyjka?	1-4 mm	1	plastyczne listwy, ryty, geometryczny	ceglasty, jasnosza- ro-kre- mowy	szary, intensyw- nie kobaltowy	ceglasty	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	2:3
18/ Sch/28/M/1	443	zaspiskowa	nad 3b	brzusiec	3 mm	1	roślinny, geometryczny, ryty	kremowy, jasnosza- ry	ciemny kobal- towy, szklivo solne	szaro-brązowy	XVIII	dżban	5:3
20/ Sch/28/M/3	443	zaspiskowa	omiędzy 7b a 2	brzusiec	4-7,5 mm	1	ryty: ukośne linie	kremowy, jasnosza- ry	ciemny kobal- towy, szklivo solne	jasnobrązowy, szary, szklivo solne	XVII	dżban owalny	4:3
134/ Sch/28/M/1	442	-	mur przy pom. B	brzusiec	2-4 mm	1	roślinny, ryty, sieciov	kremowy, szary, pomarań- czowy	szary, kobal- towy, szklivo solne	pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	3:4
17/ Sch/28/M/2	443	I	pod 3a i 3b	wylew, ucho	3-6 mm 10 mm	1	listwa pla- styczna	szary	szary, fiolet manganowy, szklivo solne	szaro-brązowy, pomarań- czowy	XVII	dżban gruszkowaty?	
17/ Sch/28/M/3	443	I	pod 3a i 3b	brzusiec	2-5 mm	2	roślinny, ryty	szary, kremowy	szary, kobal- towy, fiolet manganowy, szklivo solne	szaro-brązowy, pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	2:10
17/ Sch/28/M/4	443	I	pod 3a i 3b	dolna część brzusca	2-7 mm	1	ryty: linie ukośne/ złobienia	szary, kremowy	szary, kobal- towy, fiolet manganowy, szklivo solne	szaro-brązowy, pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	
48/ Sch/28/M/2	443	II	15	brzusiec	4-5 mm	1	roślinny, ryty	szary, kremowy	szary, kobal- towy, fiolet manganowy, szklivo solne	szaro-brązowy, pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	

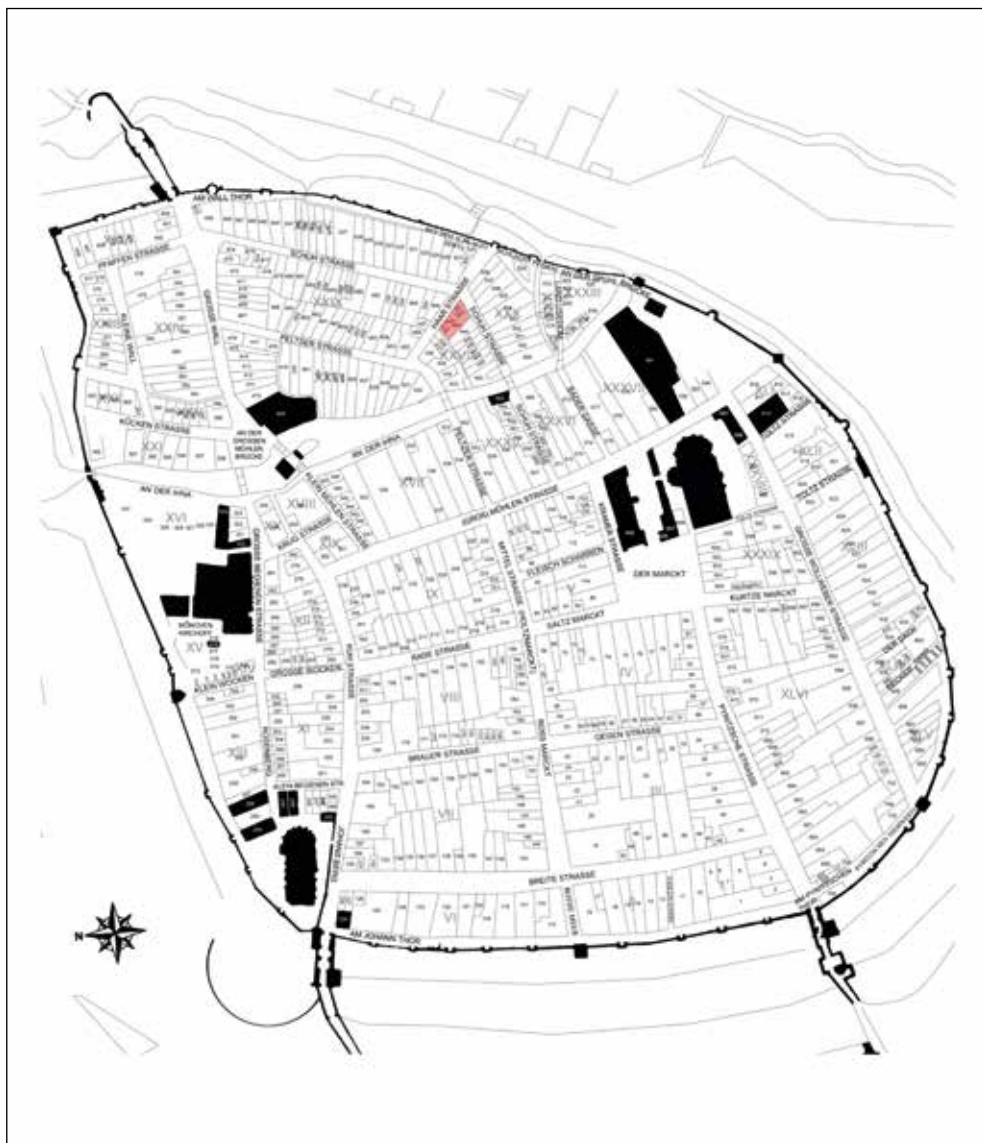
48/ Sch/28/M/3	443	II	15	dolna część brzuśca?	2,5-3,5 mm	1	geometryczny; ryty, uproszczo- ny sieciowy	szary, ja- snoszary, kremowy	szary, fiolet manganowy, szkliwo solne	szary (częścio- wo zniszczona powierzchnia)	2. poł. XVII	dżban gruszkow- waty
3/ Sch/28/M/5	442	-	2	brzusiec	2-3 mm	2	roślinny, ryty, uproszczony sieciowy	szary, kremowy	szary, fiolet manganowy, szkliwo solne	szary	2. poł. XVII	dżban gruszkow- waty
20/ Sch/28/M/4	443	zaspisko- wa	omię- dzy 7b a 2	brzusiec	1,5-3 mm	1	ryty, uproszczo- ny sieciowy	szary	szary, kobal- towy, szkliwo solne	pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban
3/ Sch/28/M/6	442	-	2	brzusiec	1-3 mm	1	ryty, uproszczo- ny sieciowy	szary	szary, kobaltowy (uszkodzona farba), szkliwo solne	pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban
3/ Sch/28/M/7	442	-	2	dolna część brzuśca	3-8 mm	1	ryty: linie uko- śne/żłobienia	szary	szary, kobaltowy (uszkodzona farba), szkliwo solne	pomarań- czowy	2. poł. XVII	dżban
13/ Sch/28/M/1	443	-	3a	dolna część brzuśca, krawędź dna i dno	2-12 mm	1	ryty: linie uko- śne/żłobienia	szary, kremowy	szary, kobalto- wy, zniszczone szkliwo solne	brązowy, szkliwo solne	XVII	dżban
3/ Sch/28/M/8	442	-	2	brzusiec	2,5-4 mm	1	ryty	szary	szary, kobal- towy, szkliwo solne	szaro-poma- rańczowy z po- marączkowy- mi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	XVII	nieokre- ślona

17/ Sch/28/M/5	443	I	pod 3a i 3b	brzusiec	1,5-3,5 mm	1	ryty: linie ukosne/ zlobienia	szary	szary, kobaltowy, szkliwo solne	szaro-brązowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	XVII	dżban
3/ Sch/28/M/9	442	-	2	brzusiec	2,3-3 mm	1	ryty, uproszczone sieciovoy	szary, kremowy	szary, fiolet manganowy, kobaltowy, szkliwo solne	brązowo-pomarańczowy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty
14/ Sch/28/M/4	443	zaspiskowa pom. C I	-	brzusiec	4-5,65 mm	2	roślinny, ryty, uproszczone sieciovoy	szary, kremowy	szary, fiolet manganowy, kobaltowy, szkliwo solne	brązowo-żółty	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty
17/ Sch/28/M/6	443	zaspiskowa pom. C I	pod 3a i 3b									
14/ Sch/28/M/5	443	zaspiskowa pom. C	-	dno	3,5-5,4 mm	1	-	szary, pomarańczowy	brązowy	pomarańczowy	XVII	dżban gruszkowaty
14/ Sch/28/M/6	443	zaspiskowa pom. C II	-	dno, krawędź dna, dolna część brzuśca	3-8 mm	1	ryty: linie ukosne/ zlobienia	ciemno- szary	brązowy, ciemnokobaltowy szkliwo solne	szaro-brązowy, szkliwo solne	XVII	dżban gruszkowaty
100/ Sch/28/M/2	443		11a			1						
14/ Sch/28/M/7	443	zaspiskowa pom. C	-	dolna część brzuśca	2,3-5 mm	1	ryty: linie ukosne/ zlobienia	kremowy, szary	kobaltowy, szkliwo solne	brązowy	XVII	dżban
14/ Sch/28/M/8	443	zaspiskowa pom. C	-	dolna część brzuśca	2-4,9 mm	1	ryty: linie ukosne/ zlobienia	kremowy, szary	kobaltowy, jasnoszary, szkliwo solne	brązowy	XVII	dżban
36/ Sch/28/M/1	442	I	pod B	brzusiec	1,5-5 mm	1	ryty: linie horyzontalne, nakładki geometryczne	jasnoszary	kobaltowy, szkliwo solne	jasnobrązowy, szkliwo solne	2. poł. XVII	dżban owalny/ butla

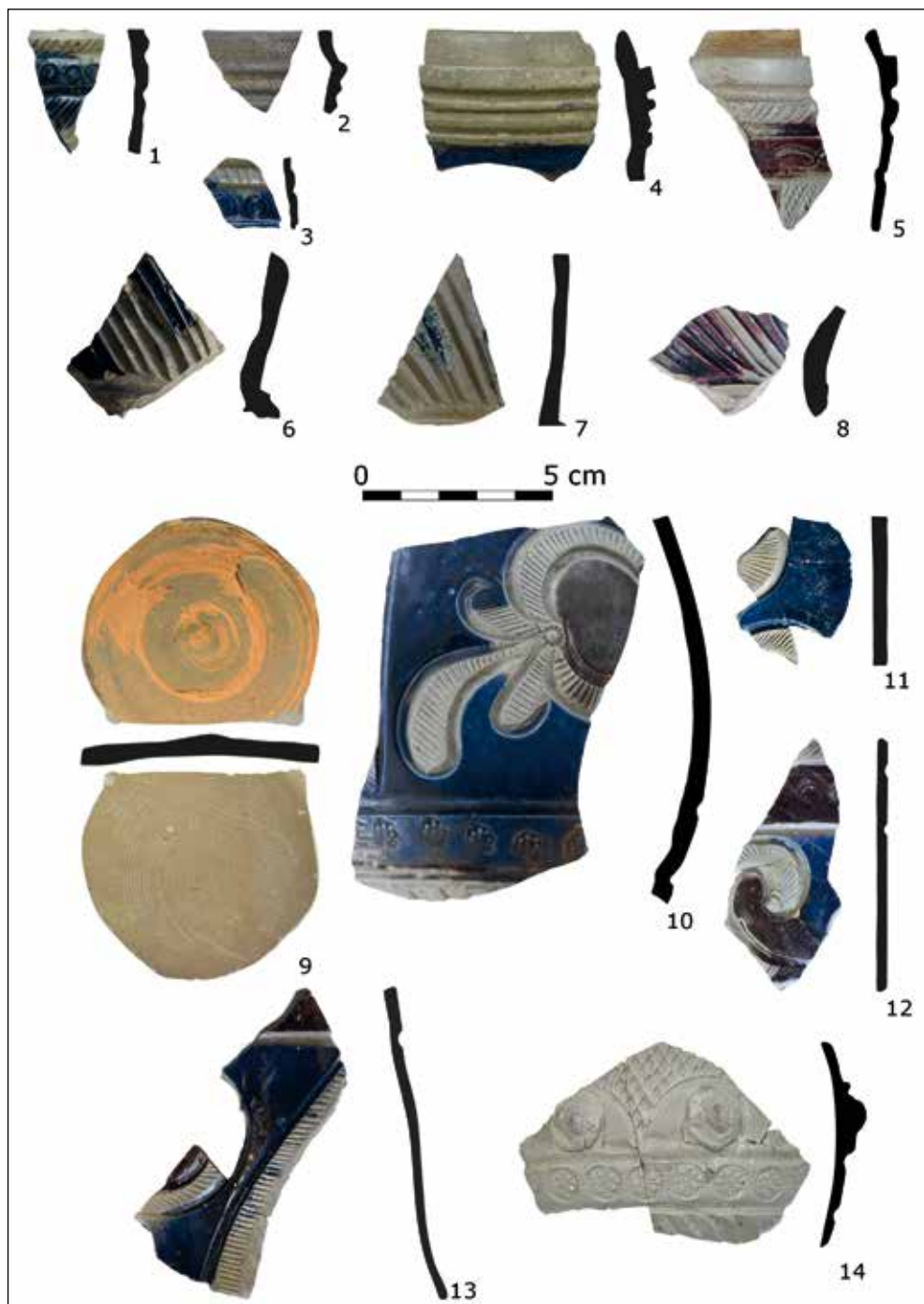
134/ Sch/28/M/2	442	-	mur przy pom. B	dno, krawędź dna, dolna część brzuśca	3-8 mm	1	ryty: linie ukosne/żłobienia	jaszszary, szary	szary, kobaltowy, szklivo solne	brązowo-pomarańczowy	XVII	dżban	
100/ Sch/28/M/3	443	II	11a	wylew	2,5-4 mm	1	plastyczne listwy	kremowy, szary	szary, brązowe cętki, szklivo solne	brązowy, ciemnobrązowy, częściowo pokryte szklivem solnym	XVII	dżban gruszkowaty	2:2
100/ Sch/28/M/4	443	II	11a	dolna część brzuśca	4-5,5 mm	1	plastyczne listwy, ryty: linie horyzontalne	kremowo-żółty	szary, fiolet manganowy, kobaltowy, szklivo solne z brązowymi cętkami	szary, jasnopomarańczowy	2. poł. XVII	kufel cylindryczny	5:6
17/ Sch/28/M/7	443	I	pod 3a i 3b	brzusiec	1,8-3 mm	1	ryty	szary, kremowy	kobaltowy, fiolet manganowy, szary, szklivo solne	brązowy, szklivo solne	2. poł. XVII	nieokreślona	
43/ Sch/28/M/1	442	III	pom. B	brzusiec	1,65-4 mm	3	roślinny, ryty, geometryczny	ciemnoszary	fiolet manganowy, kobaltowy, szary, szklivo solne (w jednym miejscu zniszczone – ślad po stykaniu się 2 naczyń w piecu, częściowo popękane)	brązowo-bordowy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	3:8
14/ Sch/28/M/9	443	zasypana pom. C	-	dolna część brzuśca	2,3-6 mm	1	ryty: ukosne linie/żłobienia	ciemnoszary	fiolet manganowy, szary, szklivo solne	brązowo-bordowy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty	2:8

71/ Sch/28/M/7	443	-	11a	brzusiec	2,3-3 mm	1	-	ciemno- szary	fiolet manganowy, szklivo solne	brązowo-brązowy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty
14/ Sch/28/M/10	443	zaspiskowa pom. C	-	brzusiec	2,5-4,5 mm	1	roślinny, ryty, geometryczny	szary	szary, kobaltowy, fiolet manganowy szklivo solne	szary, szklivo solne	2. poł. XVII	dżban
43/ Sch/28/M/2	442	III	pom. B	brzusiec	2-3,3 mm	1	ryty, nakładka zoomorficzna: głowa lwa	kremowo-żółty	kobaltowy, szklivo solne	stwy, szklivo solne	2. poł. XVII	dżban owalny?
71/ Sch/28/M/8	443	-	11a	dolna część brzusca, krawędź dna, dno	3,7-6,7 mm	1	-	szary	szary, szklivo solne z żółto-brązowymi cętkami	brązowy, szklivo solne	XVII	nieokreślona
71/ Sch/28/M/9	443	-	11a	brzusiec	3,35-3,8 mm	1	roślinny: stem-pel kwiatu	szary, kremowo-żółty	fiolet manganowy, szklivo solne (częściowo skorodowane)	jasnobrązowy, szklivo solne	2. poł. XVII	nieokreślona
16/ Sch/28/M/1	443	-	3b	brzusiec	1,8-4 mm	1	ryty	szary, kremowo-szary	szary, kobaltowy, szklivo solne z brązowymi cętkami	brązowy, szklivo solne	XVII?	nieokreślona
24/ Sch/28/M/2	443	zaspiskowa pom. D	-	brzusiec	2,5-3,2 mm	1	ryty	kremowo-żółty	szary, kobaltowy, szklivo solne z brązowymi cętkami	szary, szklivo solne	XVII?	nieokreślona
3/ Sch/28/M/10	442	-	2	brzusiec	1,7-3,4 mm	2	ryty, uproszczony ornament sieciowy	kremowo-żółty	kremowy, kobaltowy, fiolet manganowy, szklivo solne	stwy	2. poł. XVII	dżban gruszkowaty

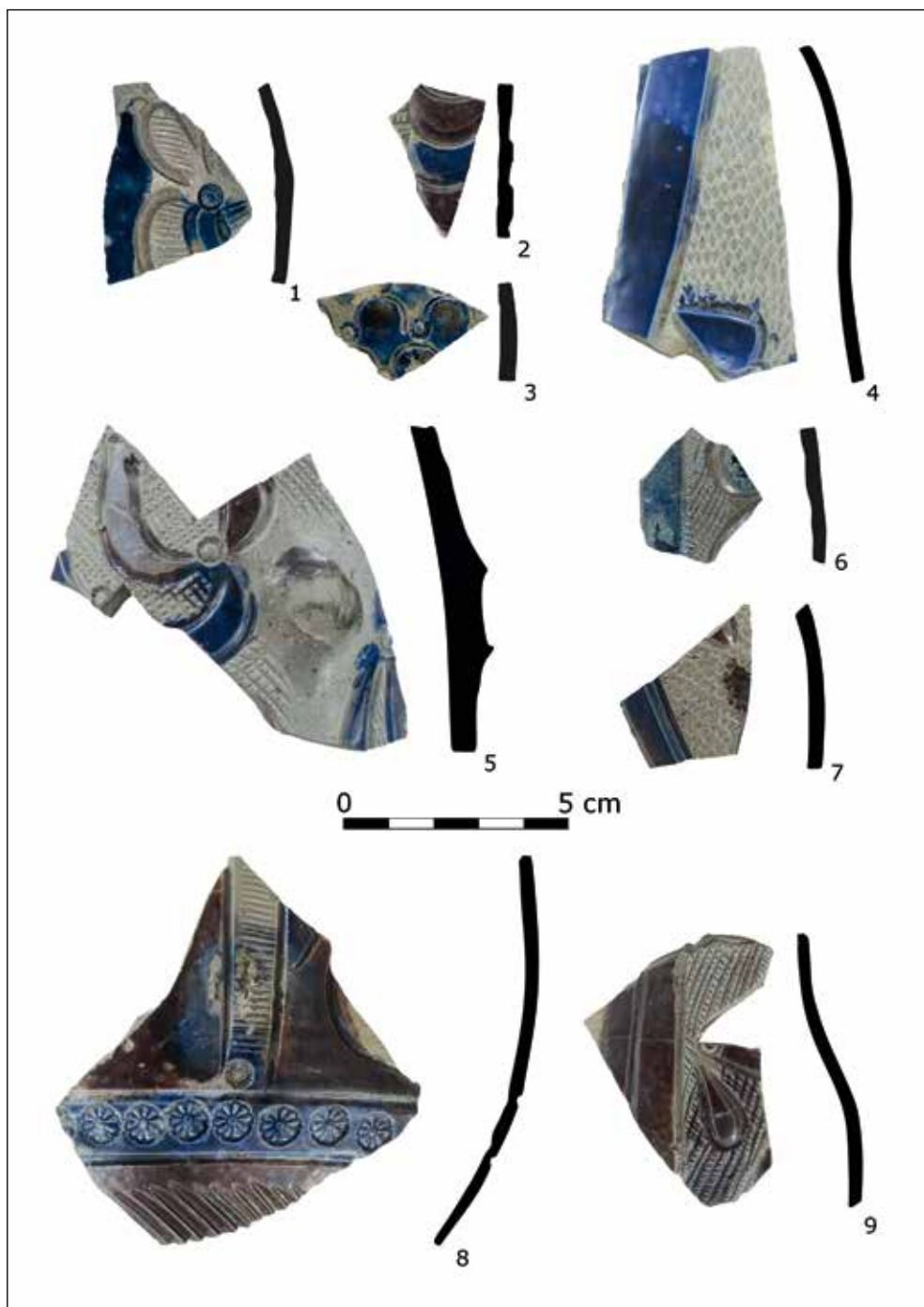
23/ Sch/28/M/2	443	-	mury pom. C	brzusiec z fragm. dolnej części 12 ucha	2,5-11 mm	1	ryty	kremowo- jasnosza- ry	kobaltowy, szkliwo solne	jasnobrązowy, szkliwo solne	XVII	dżban owalny	
23/ Sch/28/M/3	443	-	mur pom. C	brzu- sieć?	2-4 mm	1	roślinny; rozety, ryty	jasnosza- ro-kre- mowy	szary, kobal- towy, szkliwo solne	beżowy	XVII (1670/1685)	dżban gruszkow- waty	3:3
139/ Sch/28/M/2	442	V	7	brzusiec	2-4,85 mm	1	ryty, geome- tryczne; romby z ornamentem sieciowym	szary, kremowy	kobaltowy, szary, szkliwo solne	brązowy z po- maranczowy- mi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	2. poł. XVII	nieokre- ślona	
12/ Sch/28/M/1	443	-	3	brzusiec	2,5-4,5 mm	1	ryty, motyw „kraty”/orna- ment sieciowy	kremo- wo-żółty	kobaltowy, szkliwo solne	beżowo-poma- rańczowy	2. poł. XVII	dżban owalny?	4:2
25/ Sch/28/M/1	441	-	mury pom. A	brzusiec	3-4 mm	1	-	kremowy, szary	kobaltowy, ja- snokobaltowy, szkliwo solne	szaro-brązowy	XVII	nieokre- ślona	
28/ Sch/28/M/2 25/ Sch/28/M/2	441	-	mury pom. A	brzusiec	1,7-4,8 mm	1 3	ryty, roślinny, antropomorficz- ny (nakładki), ornament sieciowy	szary	jasnoszary, szkliwo solne	jasnoszary z szarymi pla- mami, szkliwo solne	2. poł. XVII (wg analogii 1660-1665)	dżban gruszkow- waty	2:14

Ryc. 1. Stargard, Stare Miasto. Plan miasta według M.F. Schwadtkena z 1724 r. z zaznaczonym terenem objętym badaniami archeologicznymi w latach 2015-2016.
Kreślił C. Rysz, oprac. I. Wojciechowska, MAH w Stargardzie

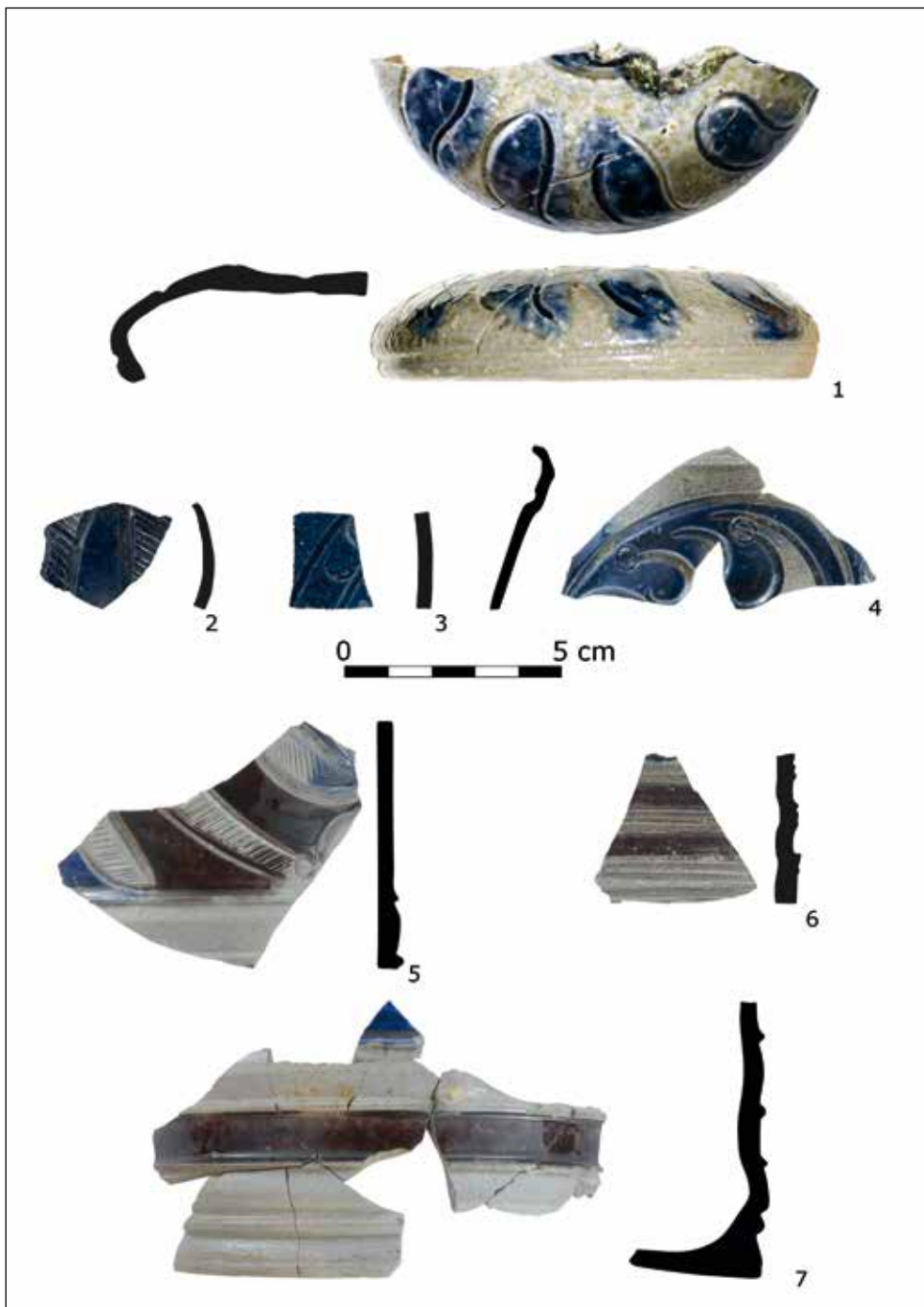
Ryc. 2. Stargard, Stare Miasto – kwartał XXVIII. Fragmenty naczyń kamionkowych. Fot. M. Szeremeta (10, 14), I. Wojciechowska (1-9, 11-13), oprac. I. Wojciechowska, MAH w Stargardzie

Ryc. 3. Stargard, Stare Miasto – kwartał XXVIII. Fragmenty naczyń kamionkowych. Fot. M. Szeremeta (4-5, 7-9), I. Wojciechowska (1-3, 6), oprac. I. Wojciechowska, MAH w Stargardzie

Ryc. 4. Stargard, Stare Miasto – kwartał XXVIII. Fragmenty naczyń kamionkowych. Fot. M. Szeremeta (7), I. Wojciechowska (1-6), oprac. M. Szeremeta, I. Wojciechowska, MAH w Stargardzie

Ryc. 5. Stargard, Stare Miasto – kwartał XXVIII. Fragmenty naczyń kamionkowych. Fot. M. Szeremeta (4-5, 7), I. Wojciechowska (1-3, 6), oprac. I. Wojciechowska, MAH w Stargardzie

Ryc. 6. Stargard, Stare Miasto – kwartał XXVIII. Kamionkowy kufel cylindryczny. Fot. i oprac. M. Szeremeta, MAH w Stargardzie